

dr hab. Magdalena Błażek
Zakład Badań nad Jakością Życia
Katedra Psychologii
Gdański Uniwersytet Medyczny

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Aleksandry Plata

pt. Mechanizmy kształtowania seksualności i intymności przez osoby w wieku późnej adolescencji. Perspektywa psycho-pedagogiczna

napisanej pod kierunkiem dr hab. Roberta Opory, profesora UG

Przedstawiona do recenzji praca doktorska stanowi monografię obejmującą 335 stron, w tym cztery rozdziały w części teoretycznej, dwa w części empirycznej oraz wstęp, podsumowanie, bibliografię (s. 317-328) i streszczenie w języku polskim i angielskim. Konstrukcja pracy jest właściwa dla dziedziny, w ramach której Doktorantka ubiega się o uzyskanie stopnia doktora. Praca została przygotowana bardzo starannie od strony językowej, graficznej i kompozycyjnej.

Rozdział pierwszy pracy poświęcony został wybranym teoriom rozwoju człowieka. Ta część napisana została bardzo kompetentnie, co ujawnia psychologiczne przygotowanie Autorki. Na potrzeby pracy, adekwatnie do podjętego badania mającego charakter narracyjny i biograficzny, Doktorantka uwzględniła w tej części teorii biograficzne: koncepcję zadań rozwojowych R. Havinghursta, cyklu życia E. H. Eriksona oraz transformacji struktury życia D. Levinsona. Stanowią one dla Autorki punkt wyjścia do podjęcia analizy zmian rozwojowych w obszarze seksualności w okresie późnej adolescencji. Wszystkie te modele są bazą teoretyczną dla zrozumienia zmian zachodzących w procesie rozwoju człowieka. W pracy doktorskiej mgr Aleksandry Plata zostały one opisane rzetelnie. Jedyne zastrzeżenie, jakie chciałabym sformułować dotyczy koncentracji w tym opisie na wszystkich okresach rozwojowych bez wyraźnego nacisku na ten, który jest przedmiotem badań własnych. Z pewnością praca zyskałaby, gdyby Autorka szerzej omówiła zmiany w obszarze kształtowania się intymności i seksualności w okresie późnej adolescencji. Ponadto, opisane modele, aczkolwiek bardzo wartościowe, wymagałyby pewnej aktualizacji z uwagi na bardzo dynamiczne przemiany kulturowo-społeczne w sferze funkcjonowania psychoseksualnego. W przedstawionej w pracy postaci rozdział ten ma charakter bardziej podręcznikowy niż problemowy.

W rozdziale drugim Autorka opisuje zagadnienia związane ze sposobem pojmowania seksualności na przestrzeni zmian zachodzących w czasie, teorie społeczne na temat seksualności oraz koncepcje rozwoju psychoseksualnego człowieka. Przedstawia także wybrane modele, aby pokazać różnorodność ujmowania i analizowania seksualności człowieka. W tej części Doktorantka prezentuje zagadnienia ściśle odnoszące się do podjętego w doktoracie badania. Autorka słusznie zwraca uwagę, że opisując seksualność człowieka należy zwrócić uwagę na dwa charakterystyczne dla niej atrybuty, czyli stałość oraz zmienność. Autorka w tym rozdziale opisuje modele rozwoju seksualnego, uwzględnia szeroko tło historyczne rozwoju myśli ludzkiej na temat seksualności człowieka, co samo w sobie stanowi część ciekawą nawet dla czytelnika znającego te zagadnienia. Przyglądając się zmianom społeczno-kulturowym przytacza słowa Weeksa „(...) *Z tego wywodu możemy jednak wyciągnąć ważny wniosek: zamiast widzieć seksualność jako jednolitą całość, musimy dostrzec istnienie różnych jej form, bo w rzeczywistości istnieje ich wiele – seksualność zależna od klasy, płci, rasy oraz seksualność walki i wyboru. Wynalezienie seksualności nie jest pojedynczym wydarzeniem, zagubionym w odległej przeszłości. Jest ciągłym procesem, w którym jednocześnie jesteśmy aktorami i marionetkami, przedmiotami zmiany i jej podmiotami. Jesteśmy tworzeni przez historię seksualności i formy władzy, w które jest uwikłana. Ale też je tworzymy*” (2012). Włączam ten cytat z uwagi na jego istotne znaczenie w rozumieniu przemian zachodzących w obszarze seksualności, jej definiowania, konceptualizowania, normalizowania itd. W pewnym sensie przeprowadzone przez Doktorantkę badania wnoszą ten właśnie procesualny aspekt do rozumienia seksualności, dodatkowo w ujęciu idiograficznym.

Treści zawarte na stronach 37-67 stanowią ponownie bardziej podręcznikowe niż problemowe opracowanie. Doceniam wnikliwość Autorki i uwzględnienie bardzo szerokiej literatury przedmiotu, ale ponownie praca zyskałaby, gdyby opracowanie to miało bardziej analityczny niż faktograficzny charakter. Od strony 67 (podrozdział *Przegląd wybranych badań na temat seksualności i intymności młodych osób*) Autorka przechodzi do zagadnień związanych ściśle z tematem podjętego badania. Ta część stanowi bardzo dobre wprowadzenie do prezentacji założeń własnego badania i jest napisana w sposób pokazujący bardzo dobre kompetencje Autorki w zakresie analizowania zagadnień naukowych. Docenić należy również opis wstępnych czynności podjętych w celu zdefiniowania problemu badawczego- dokładny, systematyczny, wnikliwy. Wykonana praca pozwoliła na precyzyjne określenie obszaru zainteresowań i sformułowanie pytań badawczych. Wybór metody, którego dokonała Autorka bezpośrednio wynikał z

określonego przedmiotu badań. Zastosowała wywiad narracyjny mający charakter wglądowy i pozwalający na odwołanie się do indywidualnych doświadczeń oraz nadanie im znaczenia. Taka metoda pracy jest precyzyjnie opisana w narracyjnym modelu osobowości Huberta Hermansa, gdzie podstawową jednostką analizy jest wartościowanie, czyli nadawanie znaczenia wydarzeniom/przeżyciom/doświadczeniom człowieka jako podmiotu mającego wgląd we własną psychikę, co pozwala odnieść się do jednostkowych przeżyć osoby badanej, która w toku swojej opowieści odtwarza doświadczenia (nadając im indywidualne znaczenie). Proces ten daje możliwość głębokiego poznania sposobu interpretowania doświadczanych przeżyć. Przegląd for internetowych potraktowała Autorka jako „punkt odniesienia do poznania istotnych obszarów rozwoju z punktu widzenia jednostki”. Na etapie pilotażu Doktorantka przeprowadziła wywiad z dwiema osobami w okresie adolescencji, co poszerzyło perspektywę spojrzenia na problem badawczy o aspekt edukacji seksualnej.

Rozdział trzeci części teoretycznej poświęcony został zagadnieniu intymności, która stanowi immanentną część rozwoju psychoseksualnego. Został on napisany krytycznie z uwzględnieniem adekwatnej literatury oraz w sposób ukazujący tło kształtowania się seksualności młodych ludzi w ponowoczesnym świecie. Jestem wdzięczna Autorce za przywołanie w tej części pracy na stronie 83 bardzo ważnej myśli: *„W wysoko zindywidualizowanej kulturze, intymność przeżywana jest z dala od kategorii „my”, nierzadko w odseparowaniu od przywiązania. W takich społeczeństwach, dążenie do własnej satysfakcji i samorealizacji bywają fundamentalnymi warunkami niezbędnymi dla trwania relacji. Partnerzy nie odnajdują wartości wspólnotowych, które tworzą ich wzajemne cele, a zasady współdzielonego życia bywają podporządkowane dążeniu do tego, by realizować swoje indywidualne cele. Konsekwencją tego jest nieustająca negocjacja „wspólnych dóbr”, czy „dobra wspólnego” – w poszukiwaniu konsensualnych porozumień na drodze rozwijania związku. Wówczas uczucia mają wartość transakcyjną, co oznacza, że: „(...) są racjonalizowanym przedmiotem pracy emocjonalnej (emotional work), która wpisuje się w zjawisko komercjalizowania emocji i ochładzania relacji”*. Ten fragment w dużej mierze odzwierciedla kluczowy problem współczesnego człowieka kultury zachodniej związany z przekonaniem o konieczności rezygnacji z indywidualności w procesie tworzenia relacji, a to z kolei przyczynia się do ostrożności w jej budowaniu lub rezygnacji z relacji na rzecz indywidualności. W konsekwencji coraz większy rozdźwięk tworzy się między intymną bliskością a seksualnością, które nie muszą być ze sobą związane. Temat ten jest przedmiotem dyskusji nie

tylko na gruncie nauki, ale także klinicznej praktyki. Drugi poważny problem, który podejmuje Autorka to przenikanie się świata realnego ze światem wirtualnym prowadzące do problemów związanych z opisem własnej tożsamości, również seksualnej. Doktorantka odwołuje się do pojęcia rzeczywistości upozorowanej, o której szeroko pisze prof. Zbyszko Melosik, do hiperrzeczywistej intymności, która stwarza warunki do wirtualnego ekshibicjonizmu w sferze seksualnej. Kolejnym ważnym cytatem zawartym w pracy jest fragment z artykułu Pico Iyera, *The Soul of an Intercontinental Wanderer*: „(...) Należę do całkowicie nowej generacji ludzi, plemienia wędrowców. Mieszkańcy bez miejsca zamieszkania, przejeżdżamy przez kraje, jakbyśmy przechodzili przez drzwi obrotowe. Nic nie jest dziwne i żadne miejsce nie jest zagranicą. Jestem wielonarodową duszą na wielonarodowym globie. Wejście do samolotu jest dla mnie tak naturalne, jak podniesienie słuchawki telefonicznej. Składam moje ja i przewożę je ze sobą. Nigdy nie jestem zdziwiony. Ten rodzaj życia daje oczywiście bezprecedensowe poczucie wolności i ruchliwości. Możemy iść przez świat, jak przez jarmark cudów, zabierając coś na każdym przystanku, traktując świat jak supermarket. Nie mamy domu, mamy setki domów. I nagle czuję się zaszokowany odkryciem, iż mam szafę z jaźniami, z której mogę wybierać. Przynależność staje się dla mnie tak obca, jak dezorientacja. Lecz jaką cenę płacę za to? Jaki rodzaj duszy zrodzony jest z takiego życia? I niekiedy zastanawiam się, czy ten nowy rodzaj braku przynależności nie jest obcy czemuś fundamentalnemu dla natury ludzkiej. Uchodźca żywi przynajmniej namiętne uczucia do kraju, który opuścił. Lecz co odczuwa przejściowy włóczęga? Za co moglibyśmy umrzeć, dla jakich pasji moglibyśmy żyć, skoro nie odczuwamy nigdy bólu rozłąki i radości zdumienia?”. Przywołanie tego fragmentu świadczy o głębokim rozumieniu przez Autorkę zagadnień, których badania podjęła się w pracy. Do pełnego bowiem zrozumienia zagadnień związanych z seksualnością potrzebne jest dobre rozumienie wyzwań/problemów/pułapek/ związanych z rozwojem tożsamości. Te myśli kontynuuje Doktorantka bardzo kompetentnie w podrozdziale 3.3 *(Nie)intymna narracja o ciele, płci i seksualności* oraz 3.4 *Już czy jeszcze - (nie) intymne*. To kolejne bardzo dobrze opracowane części pracy, napisane krytycznie, refleksyjnie, z wykorzystaniem bardzo dobrej literatury przedmioty.

Rozdział czwarty zatytułowany *Rola środowiska w procesie rozwoju seksualnego* stanowi ostatnią część teoretycznej części pracy doktorskiej mgr Aleksandry Platy. Ten rozdział stanowi ciekawą, pełną refleksyjnych wątków analizę zmian społeczno-kulturowych, w kontekście których przebiega rozwój psychoseksualny z uwzględnieniem roli rodziców, szkoły, rówieśników i

mediów. Chciałabym zwrócić uwagę na bardzo ważny element zawarty w tej części pracy- zwrócenie uwagi na podejście rozwojowe i pozytywne, a nie tylko opierające się na profilaktyce i/lub leczeniu zaburzeń związanych z tym aspektem rozwoju. Takie podejście wpisuje się w narrację psychologii pozytywnej, która kładzie nacisk na zasoby, czynniki ochronne, prężność i możliwości człowieka, co stwarza warunki do nie tylko innego rozumienia zagadnień, ale również projektowania innych form oddziaływań.

Rozdział piąty rozpoczyna część empiryczną pracy, a Doktorantka prezentuje w nim metodologiczną koncepcję badań własnych oraz opisuje szczegółowo charakter badań, ich przedmiot, cele badawcze, problemy badawcze i wykorzystane w badaniu metody, techniki oraz narzędzia badawcze. Badanie przeprowadzone w ramach rozprawy doktorskiej miało charakter jakościowy. Decyzję o wykorzystaniu jakościowej analizy w odniesieniu do podjętego tematu należy uznać za jak najbardziej uzasadnioną, gdyż jak wskazuje Paluchowski (2002) seksualność stanowi ten aspekt ludzkiego funkcjonowania, który winien być badany jakościowo. Badania ilościowe bowiem nie pozwalają dotrzeć do istoty doświadczenia, przeżycia, emocji, rozumienia, które zapewnić mogą badania jakościowe. Badaczka zastosowała podejście interpretatywne, biograficzne oraz technikę wywiadu narracyjnego, rozumianego jako rozmowa, podczas której osoba badana opowiada historię wybranego fragmentu swojego życia z punktu widzenia jakiegoś kryterium. W ramach badania prowadziła rozmowy z osobami w wieku późnej adolescencji. Jak pisze na stronie 122 przyjęła rozumienie techniki za Susan Chase, która narrację definiuje jako *„tworzenie znaczenia przeszłych doświadczeń i porządkowanie ich w perspektywie retrospektywnej. Narrator w trakcie wywiadu przygląda się konsekwencjom różnych zdarzeń i działań podejmowanych na przestrzeni czasu. Narracje skonstruowane są z opisów, ale również z osobistych myśli, sądów i interpretacji”*. Celem badania było poznanie mechanizmów kształtowania się seksualności i intymności u osób będących na etapie późnej adolescencji, a jego przedmiotem mechanizmy kształtowania się seksualności i intymności u osób będących na etapie późnej adolescencji. Rozdzielenie celu od przedmiotu jest w tym punkcie niejasne. Problemy badawcze zostały prawidłowo sformułowane i odnoszą się do odpowiedzi na następujące pytania badawcze: 1) Jak definiowana jest seksualność i intymność przez późnych adolescentów?; 2) Jakie doświadczenia z życia rodzinnego miały znaczenie dla rozumienia seksualności i intymności przez późnych adolescentów?; 3) Jakie doświadczenia interpersonalne miały znaczenie u adolescentów w kształtowaniu się ich seksualności i intymności?; 4) Jakie doświadczenia z zakresu edukacji

seksualnej miały dla adolescentów znaczenie w ich rozwoju seksualności i intymności?; 5) Jakie znaczenie późni adolescenci nadają narzędziom technologicznym (m. in. aplikacjom, portalom społecznościowym, serwisom, cyfrowej komunikacji) w kształtowaniu się rozumienia swojej seksualności i intymności? Pytania zostały logicznie i prawidłowo sformułowane, a odpowiedź na nie stanowi ważny wkład w rozumienie rozwoju seksualnego człowieka w ważnym okresie wchodzenia w intymne relacje. Próba badawcza obejmowała 24 osoby mieszkające na terenie Trójmiasta i Warszawy, grupa była zróżnicowana płciowo z przewagą młodych kobiet, między 18 a 22 rokiem życia. Analiza zebranych wywiadów miała charakter treściowy. Opiszana na stronach 136-139 procedura została właściwie dobrana i nie budzi zastrzeżeń. Rozdział szósty *Analiza i interpretacja materiału badawczego* stanowi najdłuższą część pracy doktorskiej. Został podzielony na części korespondujące z postawionymi pytaniami badawczymi. Autorka szczegółowo analizuje w nim na podstawie odpowiedzi osób badanych opisujące ich indywidualne doświadczenia związane ze sferą seksualnego rozwoju i doświadczeń osobistych. Autorka każdą wypowiedź podsumowuje nie próbując jej nadać szerszego, bardziej ogólnego znaczenia, osadzając jedynie w znaczeniu nadanym przez jednostkę. Taki był badawczy zamysł i został on bardzo dobrze zrealizowany. Jednak oczekiwaniem czytelnika byłoby pokazanie, jakie bardziej ogólne wnioski płyną z przeprowadzonego badania, w jaki sposób poszerza ono naszą wiedzę na temat seksualności w badanym okresie (niezwykle ważnym rozwojowo dla tej sfery). W części podsumowującej Doktorantka na wstępie zaznaczyła, że (str. 297) *„Zaprezentowanych wniosków nie traktuję jako uogólnienia. Mogą być one pewnym drogowskazem do dalszych badań prowadzonych w większej próbie, co mogłoby ukazać być może jakąś tendencję cechującą współczesnych adolescentów. Być może dalsze obserwacje i badania można byłoby poszerzyć o charakterystykę tych tendencji w kontekście różnic kulturowych? Interesującym wydaje się być także badanie dalszych losów adolescentów, co być może ukazałoby nowe dynamiki w rozwoju tożsamości, realizacji potrzeb i kolejnych zadań rozwojowych? Być może część z opisanych w pracy obszarów mogłaby być poszerzona o nowe aspekty i pola pojęciowe wyodrębniające się w nowych badaniach, albo niektóre z nich mogłyby przemieścić się do innych przestrzeni – być może partnerskiej, rodzinnej? Tymi pytaniami próbuję wskazać na możliwe znaczenia opisanych zjawisk, które mogą stać się przedmiotem refleksji, rozważań i przyszłych analiz”*. Niezależnie od tej uwagi wstępnej podjęła jednak próbę zbudowania bardziej ogólnego modelu opierając go na wymiarze wartości pozytywnej lub negatywnej doświadczenia, jak rozumiem korzystając z

modelu poznawczo-doświadczeniowego S. Epsteina (choć nie jest to wyrażone *expressis verbis*). Model ten operuje kilkoma zmiennymi, a są to: ocena poznawcza, stosunek emocjonalny, motywacja oraz ostateczny wynik w postaci charakterystyki funkcjonalnej ekspresji własnej seksualności. Na bazie tego konstrukt przypisała swoich badanych do jednego z czterech modelowych trybów funkcjonowania w sferze seksualności. Jest to zabieg zarówno elegancki, jak i mający potencjał badawczy, hipotezotwórczy i stanowi autorski sposób rozumienia znaczenia doświadczeń w sferze seksualnej dla ostatecznej ekspresji potencjału seksualnego człowieka. Kolejnym ważnym i oryginalnym wątkiem jest eksploracja konstrukt intymności, której podjęła się Autorka. Intymność jest dobrze opisana w literaturze psychologicznej, głównie jako jeden ze składników miłości w modelu trójczynnikowym opracowanym przez Roberta Sternberga. Mimo licznych opracowań udało się Doktorantce zaproponować do pewnego stopnia oryginalne ujęcie bazujące na danych pochodzących z badania własnego.

Kolejny ważny fragment podsumowania wyników odnosi się do relacji między światem realnym i wirtualnym oraz często postrzeganych wyłącznie negatywnie doświadczeń seksualnych w świecie wirtualnym. Na stronie 308 Autorka pisze: *„Nierzadko te dwie przestrzenie (świat wirtualny i poza-wirtualny) mogą nie być ze sobą spójne, czego rezultatem może być zjawisko rozproszenia tożsamości, uznawane za nienormatywny stan jednostki. Z drugiej zaś strony przenikanie się wzajemne tych światów, może zachęcać jednostkę do wydobywania swojego potencjału rozwojowego i przemieszczania go z jednej do drugiej przestrzeni, konsekwencją tego może być wsparcie jednostki w prawidłowym rozwoju tożsamości, którego doświadczy ze środowiska cyfrowego albo poza-cyfrowego. Opisywana przeze mnie wielowymiarowość tego zagadnienia nie ma na celu ukazania bezwyjściowości albo wniesienia dekadentckiego założenia o tym, że rozwój współczesnych adolescentów chyli się ku upadkowi – wręcz przeciwnie. Moim celem jest tu ukazanie potencjału płynącego z obecności internetu w życiu badanych adolescentów. Jednostka rozwija spójną tożsamość, kiedy postrzega ona oraz ocenia sama siebie i swoje zachowanie zgodnie z tym, co sądzą o niej inne osoby. W sytuacji, gdy adolescent doświadcza jednocześnie akceptacji wraz z aprobatą otoczenia i wymogami jakie są przed nim stawiane i uznaje, że jest w stanie im sprostać, to wówczas odczuwa upragniony komfort. Ten komfort dostarcza jemu poczucia bezpieczeństwa, spełnienia i satysfakcji. W konsekwencji dąży on do tego, aby jego potrzeba integralności samego siebie mogła być zaspokojona”*. Ta konkluzja, z którą nie trzeba, co podkreślam, w pełni się zgadzać, generuje ważne implikacje nie tylko dla pracy

badawczej, ale także klinicznej pracy z młodymi ludźmi. Spojrzenie pozytywne, przez pryzmat zasobów jest bardzo cenne, szczególnie w odniesieniu do kwestii, które niejako nawykowo zwykliśmy traktować jako szkodliwe i zagrażające. Podsumowując, analiza wyników przeprowadzona przez Badaczkę jest wnikliwa, szeroka, wartościowa i w wielu momentach nowatorska. Zasluguje zatem na docenienie.

Należy niewątpliwie docenić podjętą tematykę, uwzględnienie ważnych zmiennych w badaniu oraz jakościowy charakter badania. Takie badania są bardzo potrzebne, pozwalają lepiej zrozumieć złożone zależności między fizjologią, psychologią, pedagogiką i środowiskiem oraz czynnikami sytuacyjnymi w kształtowaniu i ekspresji seksualności człowieka.

Pracę należy także docenić za staranność, ładny język, bogate źródła bibliograficzne, przemyślane i bardzo dobrze przeanalizowane badanie.

Konkluzja

Pod względem merytorycznym i formalnym praca doktorska mgr Aleksandry Plata spełnia kryteria określone dla monografii stanowiącej podstawę uzyskania stopnia doktora. Doktorantka wykazała bardzo dobry poziom przygotowania teoretycznego i metodologicznego z zakresu podjętej tematyki.

Stwierdzam zatem, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska mgr Aleksandry Plata spełnia ustawowe wymagania wymienione w art. 13.1 ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym z dnia 14.03.2003 roku oraz wymogi stawiane pracom doktorskim w dyscyplinie pedagogika. Wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie Autorki do kolejnych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie wnoszę o jej wyróżnienie (uzasadnienie w odrębnym druku).

Gdański Uniwersytet Medyczny

Katedra Psychologii

Zakład Badań nad Jakością Życia

dr hab. Magdalena Błażek

Kierownik